

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У НІМЕЧЧИНІ

Статтю присвячено дослідженню процесу становлення та розвитку системи професійної підготовки вчителів у Німеччині, розглянуто чинники історико-педагогічного, економічного, політичного, соціального, культурного характеру, які вплинули на цей процес. Виявлено, що історико-педагогічними умовами становлення та розвитку процесу підготовки вчителів у Німеччині виступили: інтенсивний розвиток економіки та промисловості; становлення та розвиток шкільної освіти; розвиток науки та укріплення міжпредметних зв'язків педагогіки з методикою, філософією, соціологією, психологією; вдосконалення законодавчої бази в галузі освіти; інтенсифікація інтеграційних процесів у Європі.

Постановка проблеми. Сучасна система професійної підготовки вчителів у Німеччині – результат її тривалого, майже двохсотрічного розвитку. Педагогічна освіта цієї країни пройшла складний шлях реформ і змін, зумовлених економічними, політичними та соціальними процесами як у самій країні, так і на загальноєвропейському та світовому рівні. На наш розсуд, варто розглянути всі визначальні зміни у становленні педагогічної освіти Німеччини з огляду на можливість застосування найефективніших методів і прийомів реформування освітньої галузі в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія і практика розвитку педагогіки в Німеччині в різні історичні періоди розглядаються в роботах таких українських та російських дослідників, як Л. Пуховська, А. Сбруєва, Н. Абашкіна, А. Джуринський, Б. Вульфсон, А. Галаган, Б. Гершунський, М. Кларін.

Історія становлення та розвитку педагогічної освіти в ФРН також стали предметом дослідження багатьох вітчизняних та російських науковців у різні роки. Проблема педагогічної освіти та підготовки вчителів було присвячено роботи таких дослідників, як В. Гаманюк, Т. Вакуленко, Н. Козак, Н. Махия, А. Турчин, В. Бауер, В. Блинов, А. Болотова.

У радянський період дослідження проводилися з точки зору критичного аналізу підготовки вчителів у буржуазних країнах, наприклад роботи С. Мусиної, Т. Новікової, М. Соколової, Т. Фуряєвої, Т. Яркіної.

Інтерес дослідників до даних питань зумовлюється глибокими традиціями педагогічної думки Німеччини та тим впливом, який німецька педагогіка спричинила та продовжує спричиняти на розвиток світової педагогічної думки.

Мета статті – дослідити основні етапи становлення та розвитку системи професійної підготовки вчителів у Німеччині.

Виклад основного матеріалу. Система педагогічної підготовки в Німеччині має багате історичне підґрунтя. Першими спеціальними закладами для підготовки вчителів на території німецьких земель стали педагогічні семінарії, створені на початку XVIII ст. відомим німецьким богословом і педагогом Августом-Германом Франке (1663-1727). У ті часи професію вчителя вважали невіддільною від покликання людини працювати в духовній сфері, тому педагоги обов'язково мали богословську освіту. Семінарії А. Франке, започатковані при навчальних закладах у м. Галле, а саме "seminarium praceptorum" (1696 р.) і "seminarium praceptorum selectum" (1707 р.), були покликані підготувати висококваліфікованих наставників не тільки для заснованих закладів, а й "знайомих із організацією навчальної справи" досвідчених учителів (праецепторен) для інших шкіл і гімназій. До цих семінарій приймали студентів (studiosi) із богословів, їхня кількість не перевищувала десяти осіб. Підготовка до майбутньої викладацької діяльності тривала два роки. У навчальних закладах А. Франке було сформовано потужну наукову базу: розроблено чіткі програми курсів, окреслено вимоги до дисципліни й подано детальні інструкції для викладачів та вихованців. Учений акцентував увагу на ролі навчального плану, методиці викладання, наголошував на важливості дотримання дисципліни й ретельного виконання вчителями відповідного плану. А. Франке переконливо доводив, що запорукою успіху в педагогічній роботі є адекватне, виважене ставлення вчителя до молодого покоління [1]. Погляди А.-Г. Франке щодо надання освіти вчителям сприяли виокремленню у XVIII ст. педагогіки як науки та були відправною точкою для заснування подібних навчальних закладів у інших містах Німеччини.

Визначним для педагогічної освіти Німеччини став початок XIX століття, коли було закладено основи врегульованої системи підготовки вчителів та професія вчителя була визнана незалежною. У цей період в Німеччині, як і в багатьох інших європейських країнах, існував становий підхід до шкільної освіти (функціонувало два типи шкіл: народні школи та гімназії). Перші були зорієнтовані на народні маси, другі – на представників привілейованого стану [2: 226].

У зв'язку з вимогами суспільного розвитку в даний період в Німеччині значно поширювалася мережа навчальних закладів. Із збільшенням кількості шкіл збільшилась і потреба у педагогічних кадрах. Варто зазначити, що педагогічна освіта у Німеччині розвивалася та продовжує розвиватися в тісному взаємозв'язку з розвитком системи шкільної освіти, тому становий підхід в системі шкільної освіти мав місце і в процесі підготовки вчителів.

Учителі гімназій здобували освіту в університетах, їх професійна підготовка мала переважно науковий характер та не була суто педагогічно спрямованою. Після закінчення навчання передбачалося складання іспиту, який вважається прообразом сучасного Державного іспиту (Staatsexamen).

Учителі народних шкіл проходили дво- або трирічну підготовку в педагогічних семінаріях (Lehrerseminare). Така підготовка не була академічною, статус вчителів народних шкіл значно відрізнявся від статусу вчителів гімназії. До початку ХХ століття становище вчителів народних шкіл характеризувалось слабким суспільним визнанням та низьким рівнем прибутку [2: 226].

Дуалізм у підготовці вчителів, нерівнозначність рівня підготовки педагогів для різних типів шкіл негативно оцінювалися прогресивними суспільними діячами. На початку ХХ сторіччя виникла необхідність підвищення якості загальної та професійної освіти, що було зумовлено посиленням конкуренції між капіталістичними країнами, необхідністю модернізації виробництва та підвищення продуктивності праці. Капіталістичний уклад економіки висував нові вимоги до рівня освіти та особистісних якостей працівника.

В період Веймарської республіки (1919-1933 рр.) було підвищено рівень теоретичної та практичної підготовки вчителів народних шкіл. Окрім того, Конституція Веймарської республіки закріплювала положення про єдину підготовку вчителів народних шкіл на території всієї держави.

Значні зміни в процесі професійної підготовки вчителів народних шкіл відбулися після Першої світової війни. Підготовку вчителів в цей період продовжували здійснювати учительські семінарії. Однак, наряду з ними виникли педагогічні академії (Pädagogische Akademien), крім того, деякі університети пропонували курси з підготовки вчителів, тривалість яких становила 6 семестрів. Умовою вступу до вищого навчального закладу була наявність атестату про закінчення середнього навчального закладу. Таким чином, виникла та почала систематизуватись вища педагогічна освіта у Німеччині.

З приходом до влади націонал-соціалістів (1933 р.) управління освітою в Німеччині стало централізованим та підпорядкованим Імперському міністерству народного просвітництва та пропаганди. Політика націонал-соціалістів у питанні підготовки вчителів була досить суперечливою. Підготовка вчителів народних шкіл відбувалась в народних академіях, період навчання було скорочено до двох років. Однак, у 1940 році період навчання був знов збільшений до п'яти років та замінений п'ятирічним навчанням в педагогічному інституті. Претенденти на посаду вчителя обирались за принципом партійно-політичної відповідності. Розвиток процесу підготовки вчителів у даний історичний період більшість дослідників визначає як регресивний [2: 226].

Розвиток системи освіти загалом та педагогічної освіти зокрема в Німеччині в період з 1945 по 1989 рік проходив в умовах розділення країни на дві держави: ФРН та НДР. У 1949 році урядом ФРН було прийнято Основний закон – західногерманську Конституцію. Цей закон відроджував систему освіти, яка існувала до 1933 року, вдосконалюючи її відповідно до нових вимог та суспільних відносин. У 50-х роках почалося розділення педагогічної освіти на підготовку вчителів для роботи у початкових школах (Grundschulen), основних школах (Hauptschulen), реальних школах (Realschulen) та гімназіях (Gymnasien). Навчальні заклади, які здійснювали підготовку вчителів були реформовані та отримали статус педагогічних вищих шкіл (Pädagogische Hochschulen), які пізніше були інтегровані до університетів [3: 144]. Перехід педагогічної освіти до університетів передбачав повну реструктуризацію напрямів підготовки вчителів, які повинні були містити наукову роботу зі спеціальності, педагогічну, суспільно-політичну та фахово-дидактичну підготовку. Новий концепт педагогічної освіти значно змінив попередні напрями підготовки вчителів: для майбутніх вчителів гімназії передбачалася підготовка в галузі педагогіки, фахової дидактики та практики викладання, в той час як для майбутніх вчителів народних шкіл наукова робота зі спеціальності вважалася головною, а підготовка у галузі педагогіки, фахової дидактики та практики знаходилася на другому плані [4].

Принципово новою для Німеччини стала система освіти НДР. Формування цієї системи проходило під безпосереднім впливом СРСР. З 1953 року підготовка вчителів у НДР здійснювалась за радянською моделлю та була зорієнтована не на тип школи, а на ступені навчання. Відповідно до даної моделі здійснювалась підготовка вчителів трьох рівнів: вчителів початкової школи для 1-4 класів готували в інститутах для вчителів, рівень підготовки в яких відповідав рівню підготовки в середніх професійних навчальних закладах. Учителі середньої школи (5-10 класи) проходили чотирирічну підготовку в педагогічних інститутах та університетах. Учителі старшої школи (9-12 класи) закінчували п'ятирічний курс навчання в університетах та вищих технічних школах. Практична підготовка була інтегрована в навчальний процес, тобто процес підготовки вчителів мав лише одну фазу у цей період. Референдаріату (Referendariat) та складання Другого державного іспиту (Zweite Staatsprüfung) не передбачалося [4]. Після об'єднання Німеччини у зв'язку з проведенням реформи шкільної освіти в колишній НДР система та процес підготовки вчителів у Східній Німеччині зазнали значних змін та були приведені у відповідність з системою підготовки вчителів у ФРН.

Одним із явищ, яке визначило напрямок розвитку освітньої системи Німеччини та вплинуло на розвиток педагогічної освіти зокрема, стала європейська інтеграція. Підписання Маастрихтської угоди про створення Європейського Союзу сприяло інтенсифікації цілеспрямованих та врегульованих інтеграційних процесів в освітніх системах країн ЄС.

У червні 1999 року було підписано спільну заяву європейських міністрів освіти "Зона європейського простору вищої освіти", яка отримала назву Болонська декларація. Підписавши дану декларацію, Німеччина, як і інші учасники процесу, взяла на себе зобов'язання по реформуванню національних освітніх систем відповідно до вимог, висунутих до учасників даного процесу. Це зобов'язання вплинуло також і на процес підготовки вчителів.

На сучасному етапі підготовка педагогічних кадрів здійснюється в Німеччині в університетах, 7 вищих педагогічних школах у федеральній землі Баден-Вюртемберг (у цій федеральній землі вищі педагогічні школи не були інтегровані з університетами), вищих професійних школах, технічних університетах, а також у вищих музичних школах та вищих школах мистецтв.

Особливістю підготовки вчителів у Німеччині є те, що спеціалізація вчителів відбувається не тільки залежно від навчальних предметів, а й від типу школи, в якій майбутній учитель викладатиме ці предмети. Зважаючи на те, що в умовах децентралізованої системи управління освітою у Німеччині шкільна та педагогічна освіта належить до компетенції федеративних земель, то кожна з них самостійно організує процес підготовки вчителів різної спеціалізації відповідно до потреб навчальних закладів, які знаходяться на території даної федеративної землі [2: 231].

Процес підготовки вчителів у всіх федеральних землях складається з двох фаз: навчання в університеті або у відповідному йому за статусом ВНЗ (теоретична підготовка) та стажерська практика / Референдаріат (практична підготовка). Метою підготовки вчителів у першій фазі навчання є створення теоретичної основи для майбутньої практичної фази навчання, отримання досвіду наукової діяльності. Під час навчання студенти педагогічних спеціальностей складають іспити та заліки, порядок складання яких урегульовано спеціальними положеннями. Навчання в університеті закінчується Першим державним іспитом (Erste Staatsprüfung). Успішне складання Першого державного іспиту підтверджує достатній рівень теоретичної підготовки в галузі викладання певного предмета та супроводжується допуском до проходження стажерської практики.

Особливістю процесу підготовки вчителів є те, що друга фаза навчання проходить за межами ВНЗ, в іншому навчальному закладі, тобто перша та друга фази підготовки вчителів практично незалежні одна від одної в інституційному, особистісному та змістовному плані (різні навчальні заклади, різні викладачі, різне змістове наповнення навчання). Метою другої фази навчання є практична підготовка до самостійної професійної діяльності. Стажерська практика складається з відвідування уроків досвідчених учителів, проведення уроків під керівництвом методиста та самостійної підготовки, а також відвідування занять з педагогіки та дидактики в семінаріях, де аналізується отриманий досвід та поповнюються набуті в університеті теоретичні знання. Заняття в семінаріях проводять вчителі шкіл, а не викладачі університету. Після проходження стажерської практики складається Другий державний іспит, який підтверджує здатність кандидата самостійно організувати навчальний процес на посаді вчителя [5: 205].

Останнім часом модель підготовки вчителів в Німеччині за системою "Перший державний іспит – Референдаріат – Другий державний іспит" зазнала різкої критики з боку академічної спільноти та знаходиться на стадії реформування. У зв'язку з активною участю Німеччини у процесі створення європейського простору вищої освіти Конференція міністрів у справах культури (Kulturministerkonferenz) рекомендувала проводити реформи європейського рівня, націлені на впровадження ступеневої системи підготовки фахівців (бакалавр / магістр).

Зміни у структурі підготовки фахівців торкнулися і процесу підготовки вчителів. Реформована педагогічна освіта передбачає перехід на ступеневу систему підготовки вчителів (бакалавр освіти / Bachelor of Education – магістр освіти / Master of Education). Тривалість навчання на бакалавра з правом викладання триває 3 роки, підготовка магістрів освіти триває 1 або 2 роки. Однак, однорічна програма підготовки магістрів освіти все ще перебуває на стадії перевірки. Система передбачає модуляризовані навчальні програми, більш компетентнісно-спрямовану підготовку, запровадження кредитно-модульної системи навчання та орієнтована на подолання наявних проблем традиційної моделі підготовки вчителів [3: 147].

Так, нові програми підготовки сприятимуть поєднанню педагогічних, фахово-дидактичних та практичних компонентів навчання. В межах Болонського процесу передбачається більш прозорий курикулум, посилення конкурентоздатності напрямів педагогічної підготовки на німецькому та загальноєвропейському рівні, вирішення проблеми працевлаштування після отримання ступеня бакалавра та впровадження сучасних технологій забезпечення якості та розвитку педагогічної освіти.

Висновки. Система підготовки вчителів у Німеччині – результат тривалого історичного розвитку, який здійснювався в тісному взаємозв'язку з розвитком шкільної освіти та суспільства. На становлення та розвиток даної системи в різні історичні періоди впливали події соціально-економічного, політичного та культурного характеру, а також актуальні для свого часу педагогічні концепції, доктрини та теорії.

Історико-педагогічними умовами становлення та розвитку процесу підготовки вчителів у Німеччині виступили: інтенсивний розвиток економіки та промисловості; становлення та розвиток шкільної освіти; розвиток науки та укріплення міжпредметних зв'язків педагогіки з методикою, філософією, соціологією, психологією; вдосконалення законодавчої бази в галузі освіти; інтенсифікація інтеграційних процесів у Європі.

На сучасному етапі педагогічна освіта у Німеччині активно реформується: впроваджується практика ступеневої підготовки вчителів та модульна структура навчання, обсяг навчального навантаження визначається за допомогою системи кредитів, по закінченні навчання випускники отримують міжнародно визнаний академічний ступінь та додаток до диплому загальноєвропейського зразка, реалізується концепція навчання впродовж життя, передбачено сприяння мобільності педагогічних кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Kramer G. Beiträge zur Geschichte A. H. Franckes / G. Kramer. – Halle, 1861. – 392 S.
2. Organisation des Bildungssystems in der Bundesrepublik Deutschland 2009 / 2010 [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу : http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/DE_DE.pdf.

3. Arnold Eva. Bachelor- und Master-Studiengänge für die Lehrerbildung. Neue Studienstrukturen als Professionalisierungschance? / Eva Arnold, Sabine Reh // Die Hochschule. Heft 1 / 2005. – S. 143–156.
4. Sandfuchs Uwe. Geschichte der Lehrerbildung in Deutschland // Blömeke Sigrid (Hrsg.). Handbuch Lehrerbildung. Bad Heilbrunn. – Obb. : Klinkhardt, 2004. – S. 14–37.
5. Bölting F.-J. Das Referendariat als Ausbildungsphase der Berufseinführung / F.-J. Bölting, S. Thomas // Óhidy A., Terhart E., Zsolnai, J. (Hrsg.) Lehrerbild und Lehrerbildung. Praxis und Perspektiven der Lehrerausbildung in Deutschland und Ungarn. – Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften. – S. 203–217.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kramer G. Beiträge zur Geschichte A. H. Franckes / G. Kramer. – Halle, 1861. – 392 S.
2. Organisation des Bildungssystems in der Bundesrepublik Deutschland 2009/2010 [Elektronnyi resurs]. – 2012. – Rezhym dostupu : http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/DE_DE.pdf.
3. Arnold Eva. Bachelor- und Master-Studiengänge für die Lehrerbildung. Neue Studienstrukturen als Professionalisierungschance? / Eva Arnold, Sabine Reh // Die Hochschule. Heft 1 / 2005. – S. 143–156.
4. Sandfuchs Uwe. Geschichte der Lehrerbildung in Deutschland // Blömeke Sigrid (Hrsg.). Handbuch Lehrerbildung. Bad Heilbrunn. – Obb. : Klinkhardt, 2004. – S. 14–37.
5. Bölting F.-J. Das Referendariat als Ausbildungsphase der Berufseinführung / F.-J. Bölting, S. Thomas // Óhidy A., Terhart E., Zsolnai, J. (Hrsg.) Lehrerbild und Lehrerbildung. Praxis und Perspektiven der Lehrerausbildung in Deutschland und Ungarn. – Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften. – S. 203–217.

Матеріал надійшов до редакції 22.05. 2012 р.

Бобраков С. В. Становление и развитие системы профессиональной подготовки учителей в Германии.

Статья посвящена исследованию процесса становления и развития системы профессиональной подготовки учителей в Германии, рассматриваются факторы историко-педагогического, экономического, политического, социального, культурного характера, которые повлияли на этот процесс. Выявлено, что историко-педагогическими условиями становления и развития процесса подготовки учителей в Германии выступили: интенсивное развитие экономики и промышленности; становление и развитие школьного образования; развитие науки и укрепление межпредметных связей педагогики с методикой, философией, социологией, психологией; усовершенствование законодательной базы в сфере образования; интенсификация интеграционных процессов в Европе.

Bobrakov S.V. The Formation and Development of the Teachers' Professional Preparation System in Germany.

The article deals with the formation and development of the teachers' professional preparation system in Germany, considers the factors of historical, pedagogical, economic, political, social, cultural character, which have influenced on this process. It is determined that the historical-pedagogical conditions of establishment and development of the teachers' preparation process in Germany are: the intensive development of economics and industry, the establishment and development of school education; the development of science and strengthening of pedagogical cross-curriculum ties with the methodology, philosophy, sociology, psychology; the advancing of the legislative basis in the sphere of education; the intensification of the integrational processes in Europe.